

УДК 371.1.33

Тетяна Молнар

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ВИМІР

У статті обґрунтовується доцільність використання компетентнісного підходу у професійному становленні педагога. Здійснено аналіз досліджень, які розкривають зміст професійної компетентності вчителя, представлено результати досліджень, що обґрунтовують різні підходи до визначення сутності даного інтегрованого поняття. Визначено шляхи підвищення професійної компетентності вчителя початкової школи як важливої складової його професіоналізму.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, професійна компетентність, вчитель початкової школи.

В статье обосновывается целесообразность использования компетентностного подхода в профессиональном становлении педагога. Осуществлен анализ исследований, раскрывающих содержание профессиональной компетентности учителя, представлены результаты исследований, обосновывающие различные подходы к определению сущности данного интегрированного понятия. Определены пути повышения профессиональной компетентности учителя начальной школы как важной составляющей его профессионализма.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, профессиональная компетентность, учитель начальной школы.

In the article the feasibility of using the competency approach to teacher professional development. The analysis of studies that reveal the content of professional competence of teachers, presented the results of studies justifying different approaches to the integrated nature of the concept. The ways of improving professional competence of primary school teachers as an important component of his professionalism.

Key words: competence approach, competence, professional competence, elementary school teacher.

У шкільній освіті перехід до компетентнісного підходу, за одноставною думкою науковців і практиків, означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, забезпечення спроможності випускника школи відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» в професії. Саме компетентнісний підхід розглядають як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту педагогічної освіти, як технологія вивчення вимог, які ставить професія до особистісних якостей педагога, його

психологічних здібностей та психофізіологічних можливостей. Тобто створенню сучасного образу педагога нової формації має слугувати розроблення цілісної моделі формування компетенцій, сучасних діагностичних засобів для кількісного опису та якісної характеристики компетентностей.

Сьогодні, насамперед, необхідно переглянути систему підготовки педагогічних кадрів. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки ставиться завдання підготовки та виховання педагогічних кадрів, здатних працювати на засадах інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, дитиноцентризму, власного творчого неперервного професійного зростання [3].

Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе розв'язання проблем навчання та виховання відповідно до нових освітніх парадигм.

Огляд історико-педагогічної та сучасної літератури свідчить, що проблема підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів розглядалась в різних аспектах у працях Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанського, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Кузьміної, В. Лозової, А. Маркової, М. Скаткіната ін. Означеній проблемі присвячені наукові дослідження у галузі філософії освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, В. Кремень та ін.); професійної підготовки фахівців у вищій школі (А. Алексюк, Б. Андрієвський, С. Гончаренко, Л. Пермінова, В. Семиченко); теорії компетентнісного підходу до навчання (В. Байденко, Є. Зеєр, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, О. Пометун та ін.).

Водночас, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Державна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Національна доктрина розвитку освіти, Державна програма «Вчитель» наголошують на необхідності постійного вдосконалення професійного рівня і майстерності педагогічних працівників.

Метою статті є аналіз наукових підходів щодо сутності і змісту професійної компетентності педагога та розкриття актуальних проблем формування означеного особистісного утворення у вчителя початкової школи.

Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграцією в європейський освітній простір [2, с. 8] передбачено підготовку нової генерації педагогічних працівників, підвищення їх професіоналізму, національної самосвідомості, готовності до творчої діяльності. Завдання педагогічного ВНЗ – підготувати компетентного вчителя, здатного працювати у нових умовах, застосовувати інноваційні технології, що реалізуються у педагогічній практиці, позитивно впливати та змінювати педагогічну систему.

Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології та науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці

переважно користуються традиційною й зрозумілою тріадою «знання – уміння – навички», з якої виходить ціла низка категорій і понять.

У сучасній науково-педагогічній літературі поглиблюються дискусії з приводу трактування професійної компетентності як педагогічної категорії. Вчені визначають професійну компетентність як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як володіння людиною уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); як професійну готовність та здатність суб'єкту праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова); як наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки (В. Зазикін, А. Чернишова). На думку науковців, показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; критичність мислення тощо.

У державних документах компетентність розглядається з кількох позицій: як готовність майбутнього вчителя виконувати свої професійні обов'язки відповідно до сучасних вимог теорії і практики, як знання та досвід діяльності в педагогічній галузі та як обізнаність молодого вчителя у фаховій сфері.

Н. Ничкало наголошує, що професійна компетентність – це сукупність знань, умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [4, с. 78].

У свою чергу дослідник В. Адольф стверджує, що «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [1, с. 118].

Ми погоджуємося з думкою Н. Кузьміної, яка визначає професійну компетентність педагога як його обізнаність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини.

В узагальненому вигляді поняття «компетентність» – це сукупність здібностей, рис особистості, необхідних для успішної професійної діяльності в тій чи іншій галузі (В. Сластьонін, А. Маркова, А. Новиков, С. Чистякова та ін.).

Отже, критерієм ефективності професійної підготовки вчителя є сформована професійна компетентність як складна взаємодія професійних і особистісних характеристик. Вважаємо за доцільне визначити основні шляхи підвищення професійної компетентності педагогів:

1. Формування методичного середовища, або професійна взаємодія з колегами, тобто участь у колективних і групових інноваційних формах

методичної роботи: співпраця у творчих групах, дослідницькій діяльності, організація консультативно-методичних груп, педагогічних або психологічних тренінгів, участь у методичних фестивалях, панорамах, презентаціях, методичних дискусіях, аукціонах, педагогічних консиліумах, ділових, рольових іграх, дебатах, методичних мостах, освітянських вечорах, підготовка й видання друкованих видань.

2. *Формування гнучкої системи безперервної освіти педагога:* інноваційний підхід до вдосконалення рівня професійної компетентності як у атестаційний, так і в міжатестаційний період; самоосвітня діяльність, саморозвиток, пошук шляхів професійної самореалізації, здійснення безперервного навчання; складання плану вдосконалення професійної компетентності; цілеспрямована систематична робота над методичною темою; збір та укладання творчого портфолію вчителя; самовиховання, удосконалення методів, прийомів і форм навчально-виховної взаємодії з учнями; формування індивідуально-творчого стилю роботи; рефлексія власної діяльності.

3. *Створення інформаційно-навчального простору з рівноправним доступом всіх педагогів до інформаційно-навчальних ресурсів:* бібліотека, Інтернет, медіа- та відеотека педагогічного досвіду, реєстр програмних педагогічних засобів навчання.

4. *Готовність до інноваційної діяльності, пріоритет навчальних технологій:* апробація сучасних науково-методичних концепцій, виявлення та впровадження освітніх продуктивних технологій навчання і виховання, які допоможуть учням з успіхом виконувати навчальні завдання; переведення навчального процесу на технологічний рівень, тобто попереднього проектування процесу навчання з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння; забезпечення методичного супроводу навчально-виховного процесу (розробка авторських програм, спеціальних і факультативних курсів); системне використання міжпредметних зв'язків і міжпредметної інтеграції, тобто інтегративного підходу; поповнення власного арсеналу інноваційними формами уроків (урок-тренінг, урок-дослідження, урок-пошук, урок-мандрівка, урок-практикум, урок-діалог, урок тематичної атестації та ін.); організація творчого педагогічного процесу.

Один із найбільш ефективних засобів підвищення професійної компетентності вчителя вбачаємо в самоосвітній діяльності – свідомій діяльності з удосконалення своєї особистості як фахівця: адаптування своїх індивідуально-неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості. Однак самоосвіта педагога не повинна зводитись до відновлення знань, які він здобув у ВНЗ, ідеться про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямів у методиці й організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що спричиняють труднощі у практичній роботі.

Аналіз умов, що стимулюють професійний розвиток педагога, дають можливість більш цілісно вивчити процес удосконалення професійно-педагогічної компетентності вчителя, розглянути навчальний процес з різних боків, визначити цілі та завдання, відповідно до яких має відбуватися процес підготовки педагога, а самому ж учителеві – визначити власний рівень професійної компетентності, створити індивідуальну траєкторію професійного розвитку, спрогнозувати програму саморозвитку та самореалізації, оскільки професійна компетентність – це результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісних якостей педагога.

Таким чином, формування компетентності входить у загальний контекст формування особистості. Тому важливим аспектом розуміння компетентності є її оцінно-світоглядна спрямованість, що характеризує педагога як суб'єкта діяльності. Враховується потреба вчителю самоосвіти, володіння науковими професійно-педагогічними знаннями, уміння практично вирішувати педагогічні завдання, фаховий досвід, творчі здібності, володіння педагогічними технологіями, фахове мислення. Такий підхід ми окреслюємо як діяльнісний. У межах цього підходу поєднано, зокрема, поняття «компетентність» і «готовність», які визначено як зв'язок між внутрішнім потенціалом і реальним його втіленням (внутрішньою сутністю й зовнішнім виявом). Отже, професійну компетентність вчителя можна розуміти як один із структурних компонентів професійної готовності до педагогічної діяльності.

Узагальнення результатів теоретичного дослідження дає змогу сформулювати поняття «професійна компетентність учителя початкової школи». За нашими переконаннями, це – інтегративна характеристика, яка визначає готовність і здатність особистості розв'язувати професійні задачі з навчання та виховання молодших школярів шляхом реалізації системи теоретичних знань, практичних умінь, досвіду професійної діяльності, особистісних якостей, здобутих у навчальному закладі.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємов обґрунтуванні моделі професійної компетентності вчителя початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / Красноярский Гос. университет / В. А. Адольф. – Красноярск : КрГУ, 1998. – 286 с.
2. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Освіта України. – № 60–61. – 10 серпня 2004 р. – С. 7–10.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
4. Професійна освіта: словник: навч. посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.